Література:

1. Регіональний людський розвиток: статистичний збірник. – Київ: Державна служба статистики України, 2018. – 72 с.
2. Мезенцева Н. І., Батиченко С. П., Мезенцев К. В. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір: монографія. – Київ: ДП "Прінт Сервіс", 2018. – 136 с.
3. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 році: статистичний збірник. – Київ: Державна служба статистики, 2018 109 с. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf
4. Держава і церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку відносин (інформаційні матеріали). Київ: Центр Разумкова, 2019. – 70 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf

Пилипенко С. П.,
ПВНЗ "Київський медичний університет",
pylyp909@ukr.net

МЕДИЧНІ ПОГЛЯДИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ РЕНЕ ДЕКАРТА

Питання взаємозв'язку філософії і медицини в сучасному світі є цікавим як в контексті розвитку соціальних теорій, так і для суспільно-історичної практики в цілому. У цьому зв'язку вважається актуальним аналіз впливу великого французького філософа і вченого Рене Декарта (1596-1650) своєю філософською системою і різноманітними дослідженнями з фізіології на розвиток медицини.

Творцями перевороту в філософії XVII ст., основним завданням якої було філософське обґрунтування досягнень Наукової революції XVI ст., справедливо вважаються Ф. Бекон і Р. Декарт. З›ясування цього завдання вимагало величезних зусиль з боку як науковців, так і філософів. Народження нової науки супроводжувалося народженням нової філософії і, зрештою, народженням нової людини. У цей період відбуваються кардинальні зміни. Соціокультурні умови цього часу складалися у процесі бурхливого та іноді непередбачуваного перебігу подій, пов'язаних із становленням капіталістичного способу виробництва. Інтенсифікація суспільно-політичного життя в Європі ставила інші вимоги до суб'єкта суспільної діяльності. Саме у філософії Р. Декарта процес цих перетворень знайшов найбільш яскраве вираження.

Рене Декарт належить до числа найбільш видатних особистостей XVII ст. Найвеличніший мислитель і вчений зробив величезний внесок у становлення сучасної науки. Його вирізняла надзвичайна широта творчих інтересів, що охоплювали філософію, математику, фізику, біологію. медицину. Р. Декарт зіграв величезну роль у введенні критеріїв точності та достовірності знання в науку. Загальні гносеологічні та науково-методологічні принципи, вироблені Декартом, були практично без залишку засвоєні західною наукою

(в тому числі медициною) Нового часу. Осягнення світу у вигляді чітких і однозначних законів механіки було багато в чому зумовлене ідеями Декарта. Його філософська та наукова спадщина свідчать про те, що медична складова була досить вагомою в творчості цього видатного філософа.

"Уся філософія подібна дереву, корені якого – метафізика, стовбур – фізика, а гілки, що виходять від цього стовбура, – всі інші науки, що зводяться до трьох головних: медицини, механіки й етики" [1, с. 309] – відомий вислів філософа.

Почнемо з того, що для Декарта філософія була немислима без медицини: не лише в тому сенсі, що медицина була частиною філософії, як це могло бути в античній, середньовічній або схоластичній традиціях, але і в тому, що медицина бачилася йому однією з головних функцій філософії, яка, як це не парадоксально, зводилася до збереження здоров›я або навіть продовження життя. Найперше свідчення цьому ми знаходимо в шостій частині "Міркування про метод" (1637), справжнього маніфесту нової філософії, в якому заява про розрив із схоластичною традицією супроводжувався своєрідним автобіографічним романом, що розповідає історію виховання сучасної суб›єктивності, власне, "когіто".

Р. Декарт постав типовим представником ятрофізики – напрямку в природознавстві та медицині, яке розглядало живу природу з позицій фізики. У порівнянні з середньовічною схоластикою метафізичне мислення XVII століття було явищем прогресивним, і механістичні погляди Декарта надали позитивний вплив розвитку філософії та природознавства Нового часу. Однак поряд з матеріалістичним розумінням світу Декарт в ряді питань тлумачив явища ідеалістично. Так, він вважав, що мислення є здатністю душі, а не тіла.

На його думку, дух є єдиною, стійкою основою буття людини. "Cogito ergo sum (поки мислю – я існую)". Людина – істота раціональна. Душа – особлива, неподільна субстанція. Духовна субстанція не базується на досвіді. Духовний світ людини є щось вроджене. Вищою духовною субстанцією є Бог. У такому поясненні психічної діяльності людини, в протиставленні тілесної і духовної субстанцій, з найбільшою чіткістю проявляється ідеалістичний початок філософії Декарта. Однак досліджуючи природу душі, Декарт звертається до проблеми тілесності, складності функціонування мозку, його нейрофізіологічних механізмів. Для душі теж відведено матеріальне місце – в облаштуванні головного мозку. "Розумна душа, яку ніяк не можна витягти з властивостей матерії" і яка притаманна лише людині, вступає, згідно з Декартом, в зіткнення з матеріальним за своєю природою тілом в особливій шишкоподібної залозі, що знаходиться в головному мозку. "Розумна душа", яку веде вищий розум, відповідає за перебіг адаптивних поведінкових актів людини і в цілому забезпечує його пристосованість до навколишнього середовища. Матеріалістичний бік його вчення про живий організм зіграв в розвитку фізіології і медицини величезну роль. Таким чином, вчення Декарта про паралелізм існування душі та тіла і їх взаємопереплетіння є актуальним і у сьогоденні. Людські душа та тіло – це також не дві різні речі, а два стану, два модусу буття однієї "речі" – людини. Отже, між тілом та мисленням, чи душею, немає протилежності, немає полярності, а є тільки різниця, яка збігається у реальності існування.

Організм для Декарта – частина матерії, з якої складається все в природі, елементи якої постійно взаємодіють, а життя – єдність постійних реакцій тіла на зовнішні впливи. Декарт вважав, що одні нерви слугують провідниками імпульсів, що виникають під впливом зовнішніх подразників, до мозку людини, інші – провідниками імпульсів від мозку до м'язів, що забезпечує рух.

Таким чином, він підійшов до дослідження витоків рефлекторної природи психіки, що мало величезне значення для подальшого дослідження складності природи людського організму, взаємозв›язків психіки і мозку, проблеми здоров'я. І. П. Павлов, кажучи про фізіологію вищої нервової діяльності тварин, зазначив, що основним вихідним поняттям є декартове поняття рефлексу. І. П. Павлов писав: "Декарт триста років тому встановив поняття рефлексу як основного акту нервової системи" і підкреслював, що "саме ідея детермінізму становила для Декарта сутність поняття рефлексу". Тим самим дана об›єктивна оцінка ролі Декарта в історії медичної і біологічної наук.

Для Декарта вчення про живий організм було одним з розділів загального вчення про природу. Механістичні погляди на деякий час стали основою для пояснення всіх явищ дійсності. Сам Декарт займався і безпосередньо питаннями анатомії і фізіології, проводячи численні дослідження будови та функціонування організму людини і тварин. Присвячені цим питанням трактати проникнути механістичним духом. Так, тварини, згідно з Декартом – це машини (автомати) без "душі". Закони механіки для нього тотожні законам природи. Живий організм для Декарта, – це проста машина, а всі його дії і процеси, які в ньому відбуваються, зводяться до механічних рухів. Розглядаючи живий організм як автомат, Декарт тим самим стверджує його матеріальність. Основу життя він бачить в теплоті, яка концентрується в серці і по кровоносних судинах повідомляється всім частинам тіла. Чинний при цьому механізм Декарт пояснює, спираючись на вчення відомого англійського фізіолога У. Гарвея, який в 1628 р. виклав в закінченому вигляді своє вчення про кровообіг, що викликало запеклі нападки з боку вчених і церкви.

Декарт був одним з перших, хто підтримав теорію Гарвея. У "Міркуваннях про метод", закликаючи віддати Гарвею хвалу за те, що він пробив лід в питанні про рух крові, Декарт пише: "Круговий рух крові вперше було встановлено англійським лікарем Гарвеєм. Бракує слів для того, щоб висловити йому похвалу за таке велике відкриття". І далі, кажучи про кровообіг, він зауважує: "Це так ясно доведено Гарвеєм, що сумніватися в цьому випадку може лише той, хто в такій мірі скутий своїми упередженнями і так звик сперечатися з кожного приводу, що не вміє розрізняти справжніх і достовірних підстав від помилкових і ймовірних".

Однак у погляді на серце і його роботу Декарт дотримувався застарілої точки зору. Він не прийняв установки Гарвея, що розглядав цей найважливіший орган людського тіла як своєрідний мотор, який наділений здатністю до скорочення і викликає рух крові. Декарт же вважав, що, навпаки, саме скорочення серця залежить від руху крові.

Фундаментальне значення мало також вчення Декарта про "пристрасті", які він розглядав як явища фізіологічні і пояснював їх з механічної точки

зору. При цьому він в корені розходиться з тими, які, за його словами, відносили пристрасті до сфери, пов›язаної з душею людини. До Декарта афекти кваліфікувались лише негативно – як джерело людських пороків. Їх приборкання ставилося в обов›язок індивіду. Декарт же розглядає афекти як складову частину нервової діяльності людини. Афекти, на думку Декарта, не є недоліком психічної організації живих істот. Вони – природні пориви почуттів, які забезпечують впорядковане функціонування людського тіла, збалансоване співвідношення вольового і фізичного начал.

Вчення Декарта про людину тісно пов›язане з медициною, в якій він бачив кінцеву мету будь-якої наукової діяльності. В "Міркуваннях про метод" він стверджував, що знання, які набуває людина, "бажані не тільки для того, щоб винаходити безліч прийомів, що дозволяють насолоджуватися плодами землі і всіма благами, що на ній знаходяться, але головним чином для збереження здоров'я, яке, без сумніву, є першим благом і підставою всіх інших благ в цьому житті".

У зв›язку з цим має сенс нагадати, що з раннього дитинства Декарт не відрізнявся міцним здоров›ям. В його спогадах фігура лікаря з›являється як знак або навіть знамення смертного вироку. У Декарта лікар – це свого роду псевдовчений, антифілософ, ось чому кожен справжній філософ повинен бути "самоврачевателем". Більш того, як зауважує мислитель в "Розмові з Бурманом", "... після тридцяти ніхто не повинен звертатися до лікарів, оскільки в такому віці в силу досвіду можливо самостійно зрозуміти, що вам корисно, а що – шкідливо, і тим самим бути лікарем самому собі" [2, p. 150]. Самолікування – один з практичних принципів медичної філософії Декарта. Ідея самолікування не заперечує медицину як таку, вона скоріше вказує на незавершеність медичних досліджень Декарта; разом з тим в ній позначається якщо не оптимізм, то певного роду переконаність філософа в тому, що природа не може собі нашкодити, що фізична машина, яка підтримує мислячу субстанцію, спрямована на те, щоб зберігати людське тіло, в тому числі в такому випробуванні, як хвороба. "Навіть коли ми хворі, Природа все одно завжди залишається тією ж самою; більш того, схоже, що вона піддає нас хворобі лише для того, щоб ми харчувалися, стаючи здоровішими і будучи в стані зневажати все, що суперечить і шкодить здоров›ю; але для цього до неї треба прислухатися" [3, p. 691].

Проблема голосу природи, до якого потрібно прислухатися, щоб зберегти здоров›я, протистояти старінню організму, продовжити людське життя, займає велике місце у філософії Декарта.

Р. Декарт закликав до вивчення особливостей власного організму з метою збереження здоров›я і продовження життя за допомогою медичного знання. "Тому що свідомість так сильно залежить від темпераменту і від розташування органів тіла, що якщо можливо знайти якийсь засіб, який здатний зробити всіх людей більш діяльними і мудрішими, ніж вони були раніше, то саме в медицині, як я вважаю, слід його шукати" [4, p. 64].

Отже, турбота про збереження здоров›я – одна з найперших функцій нової філософії, практичний характер якої Декарт різко протиставляє схоластичним доктринам.

Одночасно з Ф. Беконом Р.Декарт гаряче виступав за необхідність докорінних змін у вивченні медицини. "Медицина, – писав він, – могла б дати багато обґрунтованих вказівок як для лікування хвороб та запобігання їм, так і для сповільнення процесу старіння, якби вона достатньою мірою займалася вивченням природи нашого тіла" [5, с. 64]. Все життя Декарта було присвячено пошукам в цій "необхідній науці". Своїми дослідженнями, заснованими на спостереженні і експерименті, він значно просунув її вперед. Таким чином, вектор і основи для розвитку медицини і багатьох досягнень сучасної медицини були закладені ще в працях філософів епохи Нового часу, зокрема Р. Декартом, який вважав, що все відоме в медицині "майже ніщо в порівнянні з тим, що належить дізнатися".

Література:

1. Декарт Р. Сочинения: В 2 т. – М., 1989 – 1994.
2. Descartes R. L'Entretien avec Burman. – Paris, PUF, 1981. – 216 p.
3. Romano C. Les trois médecines de Descartes. Dix-septième siècle, 2002/4 (no. 217), pp. 675-696.
4. Descartes R. Discours de la méthode. Paris, Gallimard, 1991. – 172 p.
5. Декарт Р. Сочинения в 2-х томах. Т. 1. – М., 1994.

Сідоркіна О. М., Скиба О. П., Пода Т. А.,
Національний авіаційний університет,
podatetiana@ukr.net

ВПЛИВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ ТРАДИЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Загострення сучасних екологічних проблем ставить перед суспільством складні питання подолання їх наслідків та вироблення дієвих заходів, спрямованих на збереження оточуючого природного середовища. Однією із важливих складових таких заходів є сприяння зміні свідомості людини в бік розуміння нею важливості екологічних знань та особистих дій в цьому напрямку. Тому, формування екологічної свідомості стає досить актуальним завданням сучасності. У зв'язку з цим важливим аспектом досліджень виступає ретроспекція екологічних уявлень, їх місце у загальній світоглядній картині світу. Остання, як певна сукупність парадигм, відіграє значну роль у формуванні основних концептуальних положень взаємодії суспільства і природи.

Особливість та зміст екологічної свідомості характеризують різні історичні епохи розвитку людських колективів. Істотне значення при цьому має культурно-релігійна специфіка певного соціуму, яка і визначає спосіб взаємодії людини і оточуючого середовища. Релігійна традиція у формі світових і національних релігій дає багато матеріалу для аналізу зазначеного питання. Провідні екологічні парадигми традиційного та сучасного індустріального суспільства мають значні відмінності.